

قدیمی ترین تصاویر بارگاه امام رضا علیه السلام در «نخستین روزنامه سفر در ایران»

سیدمهدی سیدقطبی*

* کارشناس تالار مطبوعات آرشیوی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی.
mehdi.qotbi@gmail.com

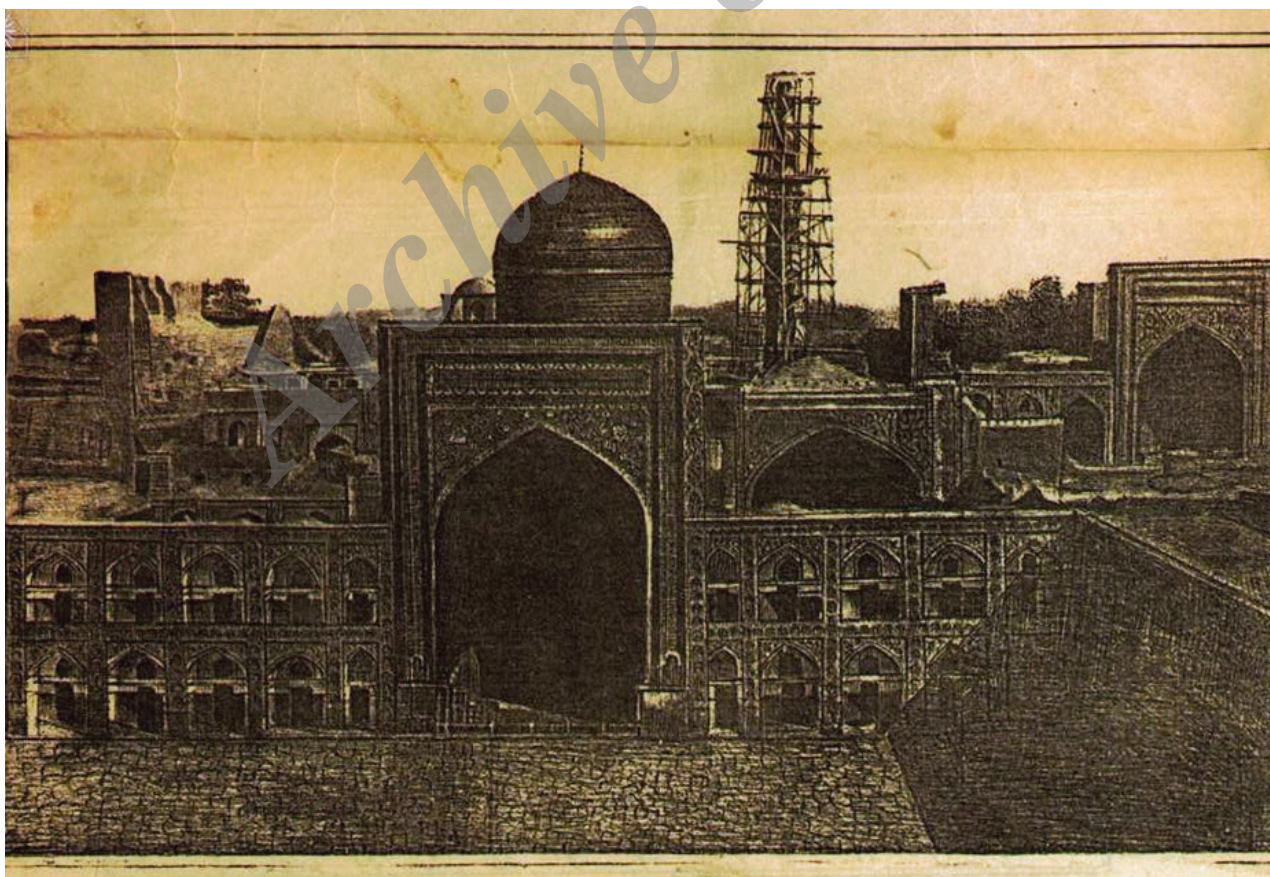
بارگاه مطهر حضرت ثامن الائمه علیه السلام از دیرباز موضوع نقاشی و عکس‌برداری هنرمندان بزرگ ایران بوده است. با نگاهی گذرا به اولین کتاب‌های مصور قدیمی، نخستین روزنامه‌ها و مجله‌های مصور ایرانی می‌توان تصاویری از عشق و ارادت ایرانیان به ائمه اطهار (ع) در آن ملاحظه نمود. بارگاه امام رضا علیه السلام همیشه مورد احترام تمام ایرانیان بوده است به طوری که در سفرنامه‌های خود به طور مفصل به جزئیات آن حرم مطهر پرداخته و حتی زمانی که ابزار تصویرسازی در اختیار داشتند از قسمت‌های مختلف آن مکان ملکوتی طرح‌ها کشیده‌اند.

با بررسی کتاب‌های چاپ سنگی درباره خطه خراسان، قدیمی‌ترین تصاویر بارگاه امام رضا علیه السلام در کتاب «روزنامه حکیم الممالک» چاپ ۱۲۸۶ ق. / ۱۲۴۸ ش. به دست آمد. این کتاب در واقع یادداشت‌های روزانه نخستین سفر ناصرالدین شاه از تهران به مشهد به قصد زیارت حرم مطهر امام هشتم است. زمانی که ناصرالدین شاه تصمیم گرفت خاطرات سفر خود را بنویسد، «اولین روزنامه سفر در ایران» به عنوان

برگی از تاریخ پدید آمد. وی از علی‌نقی حکیم الممالک (پزشک مخصوص خود) خواست تا در سفر اول خراسان یادداشت‌هایی که خود شاه نگارش می‌کرد را به شکل روزنامه مدیریت و چاپ کند. این روزنامه که به نام «روزنامه حکیم الممالک» نام گرفت، از روز یکشنبه ۱۵ ذیحجه ۱۲۸۳ قمری منتشر شد و تا روز دوشنبه ۲۲ جمادی الاول ۱۲۸۴ ق.، روز مراجعت شاه به سلطنت آباد، ادامه داشت شامل گزارش روز به روز حالات شاه و دیدنی‌ها و وضع جغرافیایی هر ناحیه است.

بعد از پایان سفر همه یادداشت‌های این روزنامه یا سفرنامه در ۴۸۵ صفحه به خط نستعلیق و همراه چندین تصویر از بناهای معروف مسیر راه از روی عکس‌های گرفته‌شده عکاس‌باشی دربار، به قلم «میرزا بزرگ غفاری» در سال ۱۲۸۶ ق. به شکل چاپ سنگی منتشر شد. به عبارت دیگر «روزنامه حکیم الممالک» در حقیقت همان سفرنامه خراسان است که مدیریت آن برعهده حکیم الممالک بوده و بعدها نیز به همین نام خوانده شده است. این کتاب دارای تصویرهایی از مسجد گوهرشاد، مقبره بایزید بسطامی،

۱. مشخصات این تصویر توسط نقاش ارایه نشده است؛ اما با مشورت با آقای مهدی حسامی؛ کارشناس عکس سازمان کتابخانه‌ها مشخص شد این تصویر شامل ایوان نادری (ایوان طلای فعلی) و گنبد حرم مطهر امام رضا علیه السلام در زمان شاه طهماسب است که هنوز مناره‌های فعلی ساخته نشده بود.

گنبد و ایوان منور ناصریه و صحن مبارک ثامن‌الائمه (ع) است.

میرزا بزرگ غفاری، فرزند میرزا محمد از نقاشان معروف دوره قاجار است که مدتی در کاشان و بقیه عمر را در تهران گذراند. وی در سال ۱۳۰۴ ق. درگذشت. از بقیه جزئیات زندگانی‌اش اطلاعات چندانی در منابع موجود نیست. از میرزا بزرگ غفاری، آثاری برجای مانده است که نشانگر مهارت و توانایی شگفت وی در نقاشی است. از جمله کارهای قلمی وی، چهار تصویر مختلف از بارگاه مطهر ثامن‌الائمه علیه‌السلام است که در کتاب چاپ سنگی «روزنامه حکیم الممالک» موجود است.

این تصویرها عبارتند از:

- ۱) ایوان طلا و گنبد مطهر حضرت امام ثامن علیه آلف تحیه و الثنا
- ۲) صورت مسجد گوهرشاد
- ۳) دورنمای مسجد گوهرشاد و نصف از ایوان طلا و قدری از شهر مشهد مقدس
- ۴) صحن انقلاب، گنبد مطهر و مناره در حال ساخت^۱

منابع و مأخذ:

- قاسمی، سید فرید. تاریخ روزنامه‌نگاری ایران (مجموعه مقالات). جلد اول. چاپ اول ۱۳۷۹. سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صدرهاشمی، محمد. (۱۳۶۳). تاریخ جراید و مجلات ایران. جلد اول. چاپ دوم. انتشارات کمال.
- قاسمی، سید فرید. (۱۳۷۲). راهنمای مطبوعات ایران عصر قاجار. تهران. مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- آژند، یعقوب. (۱۳۹۰). میرزا ابوالحسن خان غفاری صنایع المملک. تهران. امیرکبیر.
- حکیم الممالک، علی‌نقی بن محمد اسماعیل. (۱۲۸۶ ق.). روزنامه حکیم الممالک (چاپ سنگی)
- گلبن، محمد. (۱۳۸۶). سرگذشت و آثار تصویرگر بزرگ، میرزا ابوتراب خان غفاری کاشانی ۱۲۶۳ - ۱۳۰۷ ه. ق. تهران. انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

